

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

I

Στην πληθώρα των κειμένων της Αρχιτεκτονικής, όλο πιο έντονα και ανησυχητικά είναι τα σημάδια της αδυναμίας είτε τα κείμενα επαρκώς να τεκμηριώσουν τα σύγχρονα έργα της Αρχιτεκτονικής είτε, ως κείμενα-συνοδοί, επαρκώς να τα περιγράψουν, καθώς τα έργα αυτά διαδραματίζονται πλέον σε περιβάλλοντα φορτισμένα από τις προηγμένες μορφές της τεχνικής. Ανησυχητικός είναι, επίσης, και ο *τρόπος της εξάπλωσης* τού, μέχρι πρότινος δεσμευμένου στη μηχανική-τεχνική λογική, αρχιτεκτονικού σχεδιασμού ως μιας συμπληρωματικής και όχι αυτοδύναμης διαδικασίας, οροθετούμενης και ελεγχόμενης στα περιβάλλοντα αυτά. Αυτές οι διαπιστώσεις υποκίνησαν, κατ' αρχήν, την έρευνα.

Το βασικό ερώτημα, όπως διαμορφώθηκε στη συνέχεια, στρέφεται γύρω από τον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό: θεωρούμε τον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό στις διακυμάνσεις των πεδίων της προηγμένης τεχνουργίας (βλέπε Ενότητα 2 - *Προηγμένη τεχνουργία. Το φόντο της αναμόρφωσης του φυσικού*), όπου οι μορφολογικοί κανόνες και οι λειτουργικές ανάγκες εξελίσσονται πέραν της ανθρώπινης δεξιότητας ή ευφυΐας, πέραν των ανθρώπινων «βάνουσων ή καλών τεχνών».

Δίχως να παραβλέπουμε τα θεαματικά άλματα τα οποία επιτελούνται τόσο στους τρόπους της αναπαράστασης όσο και σ' εκείνους της υλοποίησης του αρχιτεκτονικού έργου, η έρευνα δεν εμμένει στα προφανή οφέλη: είναι υποχρέωσή μας να ερωτήσουμε για τις αδιευκρίνιστες ακόμη απώλειες και εν γένει τους περιορισμούς στους οποίους υπόκειται ο αρχιτεκτονικός σχεδιασμός στις συνθήκες της προηγμένης τεχνουργίας, να διερωτηθούμε για την κρισιμότητα των *συγκαλύψεων-κατάτην-προαγωγή* του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού. Η έρευνα, προς αυτήν ακριβώς την κατεύθυνση και ως θεώρηση εν γένει του αναπαριστάνειν, εκτιμούμε ότι συμβάλλει στη θεωρία της Αρχιτεκτονικής.

Με αυτούς τους όρους, τα ερωτήματα εμφανίζονται σύνθετα, όπως σύνθετη, μη γραμμική θα τη χαρακτηρίζαμε, είναι η μέθοδος η οποία ακολουθείται προκειμένου να κατέλθουμε στο βάθος των ερωτημάτων, όπως και στο βάθος εκείνο των συσχετισμών τους. Επανερχόμαστε από πολλές πλευρές στο ίδιο ερώτημα δίχως

να το επιμερίζουμε, προσεγγίζουμε την απάντηση σε αυτό ακόμη και μέσω, εφόσον κριθεί σκόπιμο, της πρόσκαιρης εγκατάλειψής του, χάριν κάποιου συγγενούς προβληματισμού, για να καταπιαστούμε με αυτό από μια ισχυρότερη θέση.

Ενώ η εργασία θέτει μια σειρά ερωτημάτων και φαίνεται να διευρύνει αρκετά την προβληματική της, εντούτοις, επικεντρώνεται γύρω από ορισμένες έννοιες, επιστρέφει κάθε φορά σε αυτές και τις επεξεργάζεται: κατ' αυτόν τον τρόπο, οριοθετείται το ερευνητικό πεδίο. Συγκεκριμένα, πρόκειται για ζεύγη εννοιών οι οποίες συγκαταούνται και λειτουργούν ως κομβικά σημεία σε όλη την έκταση του κειμένου.

- || *Φαίνεσθαι* [φαινόμενο, εικονικό, μορφές] — *Αναπαριστάνειν* [παράσταση, αναπαράσταση, ψηφιακές αναπαραστάσεις, μορφές]
- || *Τέχνη - Μηχανική - Τεχνική / τεχνικό* [ως εκείνες του φυσικού] — *Προηγμένη τεχνουργία / τεχνητό* [ως εκείνη των υπερβάσεων των «σχηματισμών δια τεχνικών μέσων»]
- || *Επανάληψη* [κλασικό, τεχνοτροπία (ως μια τεχνική των επαναλήψεων), πρότυπο - αντίγραφο - τυπολογία, ακρίβεια (η έννοια του *ακριβούς-κατά-την-επανάληψη*), συνεχές] — *Ασυνεχές* [καθοριστικές τομές, μετάπτωση]
- || *Γραμμή* — *Επιφάνεια* [ως εκείνες με τις οποίες χαράσσει ο αρχιτεκτονικός σχεδιασμός]
- || *Τόπος* [εκτατό, εγκατάσταση] — *Χώρος / χρόνος* [ως το περιβάλλον των έργων της Αρχιτεκτονικής]
- || *Αντικείμενα* [τα έργα της Αρχιτεκτονικής ως τέτοια] — *Υποκείμενα* [οι άνθρωποι, οι αρχιτέκτονες]
- || *Οι τρεις στάσεις στον άνθρωπο* [ο άνθρωπος ως θεωρών, ως φυσική παρουσία, ως το ιδιαίτατο μεταξύ των υποκειμένων]

Από μια άλλη πλευρά: εάν, εν γένει, οριοθετούμε για να κατανοήσουμε, η έρευνα αυτή επισημαίνει την απόφαση να κινηθούμε *επί των ορίων* (να διατρέξουμε τα ακρότατα σημεία τα οποία οι παραπάνω έννοιες θίγουν), να διακρίνουμε, αναφερόμενοι πάντοτε στον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό, την *ενότητα επί των ορίων*, των ορίων που τώρα θέτει η προηγμένη τεχνουργία.

Απέναντι στον κατακερματισμό του νοήματος, απέναντι στις *δυνατότητες διασποράς* και στις *αδυναμίες της περισυλλογής* αυτού που αναπαρίσταται στα πεδία της προηγμένης τεχνουργίας, απέναντι στους χαρακτηρισμούς, άμεσους ή έμμεσους, των γραμμών του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού ως διαχωριστικών, αναπτύσσεται η θεώρηση του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού ως ενο-ποιητικής αρχής: μιας αρχής για

τη δημιουργία *ανοιγμάτων προς-το-πραγματικό*. Αυτή η θεώρηση του σχεδιασμού, ενώ, από τη μία πλευρά, διογκώνει το πλαίσιο της έρευνας, από την άλλη, μας καλεί να στραφούμε στη δυναμική των ίδιων των γραμμών του, των γραμμών του καθώς χαράσσονται στον χώρο. Αποσκοπούμε σ' ένα αδιάκοπο πέρασμα από το γενικό (υποθέσεις, ορισμοί, έννοιες) στο ειδικό (γραμμή, επιφάνεια, συγκεκριμένα έργα της Αρχιτεκτονικής) και αντιστρόφως, στην ενίσχυση των δεσμών τους, ώστε να διακρίνεται σε αυτά τα γόνιμα περάσματα, σαφέστερα τώρα, το ένα στο βάθος του άλλου.

Πρόκειται, κατά βάση, για μια *συνθετική βιβλιογραφική έρευνα* μεγάλης έκτασης, η οποία ενισχύθηκε με τη συστηματική μελέτη σχεδίων και, ενίοτε, με την επί τόπου ανάγνωση του έργου ορισμένων αρχιτεκτόνων. Ως τέτοια, δεν αναφέρεται σε μια ορισμένη χρονική περίοδο ή σε καταστάσεις του παρελθόντος οι οποίες αναλύονται, ούτε αρκείται σε μια παράθεση και/ή αντιπαραβολή απόψεων θεωρητικών της Αρχιτεκτονικής και φιλοσόφων. Αντίθετα, αποτελεί μια απόπειρα να πλησιάσουν και να ενεργοποιηθούν απομακρυσμένες ή λανθάνουσες, μέχρι πρότινος, στον αρχιτεκτονικό λόγο έννοιες, κυρίως δε εκείνες οι οποίες λειτουργούν ως κομβικά σημεία σε αυτήν τη μελέτη. Στο δύσκολο αυτό εγχείρημα, απαραίτητος είναι ο κριτικός στοχασμός ώστε να αποσταθεροποιηθούν συνειδητές ή μη εύνοιες για ορισμένες αρχιτεκτονικές σχολές και ρεύματα, ή προκαταλήψεις όσον αφορά το έργο συγκεκριμένων περιόδων της ιστορίας.

Η θεώρηση του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού όχι μόνον ως εργαλείου με το οποίο χαράσσεται η πορεία του αρχιτεκτονικού έργου, αλλά ως μιας αρχής για την κατανόηση του σώματος της Αρχιτεκτονικής και αυτών, ακόμη, των όρων της παρουσίας του ανθρώπου στον χώρο, μας υποχρεώνει να ανατρέξουμε σε επιστημονικούς και φιλοσοφικούς κλάδους όπως οι: Φυσική, Μαθηματικά, Βιολογία, Κυβερνητική, Φιλοσοφία της γλώσσας, Αισθητική. Εξάλλου, η Αρχιτεκτονική δεν εξετάζεται ως αμιγής επιστήμη, ούτε ως αμιγής τέχνη, ούτε ως ένα παράδοξο ανάμεσά τους: μέσω του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού εξετάζεται η Αρχιτεκτονική στις παραφράσεις της, στις καθυστερήσεις της, καθώς νοηματοδοτείται εκ νέου στις απεριόριστες εκτάσεις της προηγμένης τεχνουργίας.

II

Το κείμενο δεν προχωρεί σε μια περιγραφή –αναπαραγωγή– της περιοχής την οποία διερευνά παρά υφαίνεται ως μια προέκτασή της· μεταφέρει στη δομή του τις εντάσεις, τις συνέχειες ή ασυνέχειες, τις υφές και εν γένει τις συνθήκες της περιοχής αυτής. Όντας μια θεώρηση του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού και των προηγμένων μορφών της τεχνικής, το κείμενο εμφανίζεται ως μια πλατφόρμα ενδείξεων της κατάστασης

και των κατευθύνσεων του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού: σε περιβάλλοντα όπου η ετερογένεια, η πολλαπλότητα, οι δυνατότητες προσομοίωσης αποκτούν πρωτόγνωρη ισχύ, οι εντάσεις τις οποίες προκαλεί η προσπάθεια να ερμηνευθεί ο αρχιτεκτονικός σχεδιασμός δεν μπορεί παρά να αποτυπωθούν στη μορφή του κειμένου.

Το ίδιο το κείμενο, ωστόσο, συντηρούμενο σε απόσταση από την περιοχή την οποία διερευνά, και προκειμένου ως έρευνα να εμβαθύνει και, κατά το δυνατόν, να απαντήσει στα ερωτήματα που τέθηκαν, αναπτύσσεται παράλληλα και ως ένας *μεγαλύτερος σχηματισμός ενοτήτων*. Καθώς τα ερωτήματα είναι σύνθετα και αναγκαία επανερχόμαστε από πολλές πλευρές στο ίδιο ερώτημα, δημιουργούνται, ομοίως, *σύνθετοι συσχετισμοί μεταξύ των ενότητων*. Παρότι επίσης ορισμένες έννοιες και ορισμένα ζεύγη εννοιών (όπως παρατίθενται παραπάνω) λειτουργούν ως ισχυρά συνδετήρια νήματα μεταξύ των ενότητων, κάθε μια από τις ενότητες εμφανίζεται ως ένα βαθμό αυτοδύναμη ως προς το σύνολο του κειμένου. Σε κάθε ενότητα, τελικά, επιστρέφουμε, με μορφή επιλόγου - συμπερασμάτων, στον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό: το αυτοδύναμο υπογραμμίζεται με αυτήν την ενέργεια.

Η έρευνα απαρτίζεται από οκτώ ενότητες. Οι δύο πρώτες ενότητες (*Τα όρια του κειμένου και της μεθόδου, Τα ερωτήματα και οι διανοίξεις τους*) έχουν θέση εισαγωγής στην έρευνα.

Στην πρώτη ενότητα, γίνεται μια εκτενής αναφορά στο *πρόβλημα των λειτουργικών ορίων ενός κειμένου* με το οποίο επιχειρείται η διερεύνηση των βαθύτερων πτυχών του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού. Γίνεται μια αναφορά στη φαινομενολογική μέθοδο, στον τρόπο της προέκτασης των ερμηνειών σε αυτήν. Επίσης, οριοθετείται και διασαφηνίζεται ο ρόλος των ιστορικών δεδομένων, των ιστορικών ορίων της Αρχιτεκτονικής, ώστε να γίνει φανερό ότι αυτά δεν αποτελούν το ευρύτερο δυνατό πλαίσιο της έρευνας.

Στη δεύτερη ενότητα, *ορίζεται ο αρχιτεκτονικός σχεδιασμός*, επισημαίνονται οι ενο-ποιητικές του διαθέσεις, *ορίζεται η προηγμένη τεχνουργία* ως η νέα εκτεταμένη βάση - φόντο αναθεώρησης των συνθετικών διαδικασιών του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού. *Διατυπώνονται τα ερωτήματα* τα οποία συνοδεύει ένας σύντομος σχολιασμός.

Στις δύο επόμενες ενότητες (*Η Αναγέννηση της μηχανικής, Η μηχανική του Μοντέρνου*), όπως από τους τίτλους διαφαίνεται, εξετάζονται, γενικότερα, η *μηχανική*, οι μηχανικές λειτουργίες, τα ανθρώπινα μέτρα στον μηχανικό κόσμο, ως βαρύνουσες συνιστώσες των αναπαραστάσεων της Αρχιτεκτονικής αλλά και ως προδρομικές μορφές αυτού που στην παρούσα έρευνα ορίζεται ως προηγμένη τεχνουργία.

Στην τρίτη ενότητα, προβάλλεται η ιδιαίτερη θέση μιας *τεχνικής-μηχανικής* δίπλα στα έργα της Αρχιτεκτονικής των αναγεννησιακών χρόνων και σε επαφή με τους συστηματοποιούμενους τότε τρόπους αναπαράστασης και με τις νεοουστατες διαδικασίες του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού. Η αναζήτηση της ακρίβειας στις

αναπαραστάσεις, της ακρίβειας ενός αναπαραστατικού μηχανισμού, ο οποίος θα καθοδηγούσε και θα έλεγχε την ορθότητα των χαράξεων –αλλά και θα υποβοηθούσε, συγχρόνως, την εξάπλωση των κλασικών μορφών–, σηματοδοτούν την Αρχιτεκτονική της Αναγέννησης. Ως μια τεχνική των επαναλήψεων εμφανίζεται, υπό το πρίσμα αυτής της έρευνας, ο Μανιερισμός.

Στην τέταρτη ενότητα, προσεγγίζεται το Μοντέρνο ως *το επιστέγασμα των εκφράσεων των μηχανών και των λειτουργιών τους*: ο ίδιος ο άνθρωπος, το ανθρώπινο σώμα και το πνεύμα θα μπορούσαν να αποδοθούν πιστά από κάποιες μηχανικές διατάξεις, να αποδοθούν τα μέτρα του ως εκείνα κάποιου *μηχανικού του αναλόγου*. Από το βάθος των λειτουργικών προκαθορισμών, των μηχανικών λειτουργιών, από το βάθος της κατοικίας ως «μηχανής του κατοικείν» δεν θίγεται, κατ' ουσίαν, η πρωτοκαθεδρία των μορφών στην Αρχιτεκτονική· αντιθέτως, ενδυναμώνεται. Παράλληλα, το Μοντέρνο Κίνημα επεξεργάζεται μια ιδιαίτερη γλώσσα, βασισμένη στην αφαίρεση, ενώ με έμμεσους τρόπους μας ομιλεί για την οριστική αδυναμία μιας ακόμη ανανέωσής της.

Η πέμπτη ενότητα (*Η συνθετική ισχύς κατά την Αποδόμηση*) αναφέρεται στις στρατηγικές με τις οποίες θα απαλλάσσονταν το αρχιτεκτονικό έργο από κάθε είδους επανάληψη, από τη βαρύτητα τόσο των ιστορικών δεδομένων όσο και των βιο-μηχανικών αυτοματισμών, ακόμη και από τις βαρυτικές δυνάμεις τις οποίες υφίσταται κατά την υλοποίησή του. Για να επιτευχθούν κάποιες μεταλλάξεις (των μορφών), κάποιες μετατοπίσεις του νοήματος *κατά-την-αναπαράσταση*, για να παραμείνει το αρχιτεκτονικό έργο υπό τον έλεγχο της τελευταίας γενιάς τεχνικών μεθόδων και εργαλείων, οι γραμμές και οι επιφάνειες, με τις οποίες χαράσσει ο αρχιτεκτονικός σχεδιασμός, εμφανίζονται πολυσύνθετες. Ο αρχιτεκτονικός σχεδιασμός ως μια αποσυνθετική διαδικασία παρακολουθεί την *αποδόμηση των μηχανικών-τεχνικών συστημάτων*.

Σημείο άρθρωσης, *στάση*, όπως ονομάζεται σε αυτήν την έρευνα, στον άνθρωπο αποτελεί η έκτη ενότητα (*E-max*). Επικεντρώνεται στο πρόβλημα του ανθρώπου ως *φυσικής παρουσίας* στον χώρο, στο πρόβλημα των τεχνικών ανασκευής και της κλιμάκωσης των μέτρων του σε περιβάλλοντα - χώρους που μπορούν να συνδεθούν, να ενισχυθούν, να αναμιχθούν με τα περιεχόμενά τους. [Την εργασία κατευθύνουν δύο ακόμη *στάσεις* στην ανθρώπινη παρουσία: στην πρώτη και δεύτερη ενότητα όπου εμφανίζεται, κατ' ουσίαν, το πρόβλημα του ανθρώπου ως *θεωρούντος*, και στην έβδομη ενότητα (*Τα δίκτυα της ανθρωπότητας, Αναπαραστάσεις στο φόντο των χώρων*) όπου εμφανίζεται ως *το ιδιαίτερο μεταξύ των υποκείμενων*].

Η έβδομη ενότητα (*Ο χώρος στην έκταση του τεχνητού*) εξετάζει τις δραματικές μεταβολές στις έννοιες *χώρος / χρόνος* στις συνθήκες της προηγμένης τεχνουργίας, σε ό,τι θα χαρακτηρίζαμε, γενικότερα, ως εκτεταμένο περιβάλλον των έργων της Αρχιτεκτονικής. Στις συνθήκες αυτές, στα *δίκτυα* της προηγμένης τεχνουργίας, εκτρέπονται πέραν των τοπικών και χρονικών, όλες οι διαστάσεις του χώρου· προ-

σαρμόζονται, στις μεταβολές αυτές, οι φυσικοί και οι τεχνικοί μηχανισμοί και κώδικες, οι φυσικές και οι τεχνικές διαδικασίες. Οι ουτοπίες –ο μέχρι πρότινος καθολικός χαρακτήρας των ουτοπιών– όπως και ο φόβος να πραγματοποιηθούν ξεπερνιούνται, καθώς δεν αποτελούν πλέον τις μέγιστες προβολές της τεχνολογικής ισχύος. Ο *τόπος* δεν αποτελεί πλέον την αξεπέραστη *φυσική βάση* του κατοικείν.

Στην *ό γ δ ο η εν ό τ η τ α* (*Οι απεριόριστες εκτάσεις του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού*) επιστρέφουμε στον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό, μας απασχολεί *η διάθεσή του ως ένα από τα προηγμένα συστήματα διαχείρισης της μεταβλητότητας των μορφών*. Εξετάζονται συγκεκριμένα έργα της Αρχιτεκτονικής ώστε να φανεί το πέρασμα από τη βιομηχανική αισθητική (όπως εκφράσθηκε κυρίως στην High-Tech αρχιτεκτονική) σ' εκείνη των ρευστοποιήσεων και των ακόλουθων συγχωνεύσεων των οργανικών - έμβιων με τα ανόργανα στοιχεία αυτών των έργων (Blob form), των λειτουργικών με τις μορφολογικές παραμέτρους (Parametric form), του συγκεκριμένου με το αφηρημένο ή το άμορφο (Land form). Εάν η προσπάθεια, η οποία ξεκίνησε από τα μέσα του 19ου αιώνα, ήταν να συλληφθεί η φύση του *συνολικού έργου τέχνης* –αργότερα για την Αρχιτεκτονική: του *μεγάλου κτίσματος* της Αρχιτεκτονικής και των τεχνών–, φαίνεται, στα πεδία-φόντο της προηγμένης τεχνουργίας, να μπορούν να δημιουργηθούν *ατελείωτες σειρές συνολικών έργων τέχνης*.